

DURBĖS MŪŠIS IR JO ATGARSIAI ŠVENTOJO KARO BALTIJOS REGIONO RETORIKOJE: CHRISTIANIZACIJOS ASPEKTAS

Marius Ščavinskas

ABSTRACT

The reception of the ideology of the 13th–14th c. Crusades on the Eastern coast of the Baltic Sea, the ideological imperatives of the Holy War, and their reflections in the Chronicle of Peter of Dusburg, one of the most famous chroniclers of the conquest of the Baltic tribes, are analyzed in the article. Even though lately the said Chronicle has been paid great attention to in foreign historiography, in Lithuanian historiography the rhetoric of the Holy War, related to the particular example of the Battle of Durbe, has not been analyzed so far. Moreover, the assessment of the spread of Christian missions in the contexts of the battle of Durbe, as well as its activeness, dynamics, and the relation to the Crusades, have not been analyzed, either.

KEY WORDS: Crusade, Baltic region, Teutonic Order, Baltic tribes and Christianization, Christian missions, the Battle of Durbe.

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama XIII–XIV a. kryžiaus karų ideologijos recepcija. Baltijos regiono rytinėje pakrantėje ideologiniai šv. karo imperatyvai ir jų atspindžiai vienoje žymiausių baltų genčių užkariavimus aprašančių Petro Dusburgiečio kronikoje. Nors pastaruoju metu ši kronika sulaukia nemažai dėmesio užsienio istoriografijoje, bet lietuvių istoriografijoje šv. karo retorika, siejama su konkrečiu – Durbės mūšio – pavyzdžiu, dar nėra nagrinėta. Juolab nėra nagrinėta, kaip Durbės mūšio kontekstuose reikia vertinti krikščioniškųjų misijų sklaidą, koks buvo jos aktyvumas ir dinamika bei santykis su kryžiaus karais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kryžiaus karai, Baltijos regionas, Vokiečių ordinas, baltų gentys ir jų christianizacija, krikščioniškosios misijos, Durbės mūšis.

Dr. Marius Ščavinskas, Lietuvos istorijos instituto

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus mokslininkas stažuotojas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: marius_scavinskas@yahoo.com

2010 m. sukako 750 metų nuo Durbės mūšio – vieno svarbiausių mūšių kovojant su Vokiečių ordinu. Tiesa, šis mūšis niekada nesulaukė „masinio“ pripažinimo visuomenėje ir lietuvių istoriografijoje, nors kai kurios mūšio reikšmės buvo pristatytos. Taip atsitiko dėl to, kad Durbės mūšio pergalės džiaugsmas vis dėlto buvo numaldytas dėl pralaimėto karo. Tuo metu kitas garsus mūšis – Žalgirio (Griunvaldo, arba dar Tanenbergo) buvo ne tik laimėtas, bet ir atvėrė kelią laimėti visą karą ir, kas dar svarbiau, pabaigti apie du šimtus metų vykusias kovas. Jau vien dėl šios priežasties Durbės mūšis, kad ir koks smarkus ir dramatiškas buvo, vis dėlto liko kovų su Vokiečių ordinu epizodu, tuo metu Žalgirio mūšis įkūnijo viso proceso pergalingą baigtį. Deja, Žalgirio pergalės kai kurios baltų gentys taip ir nesulaukė...

Nepaisant nelygiaverčio Durbės ir Žalgirio mūšių lyginimo, jau lietuviškos istoriografijos formavimosi pradžioje šie mūšiai (prie jų priskiriant Saulės mūšį ir garsiuosius Pilėnus) rado savo vietą beatsirandančiame tautiškajame diskurse. Kaip tik iš šių mūšių mokyklose ir kitose visuomeninėse erdvėse, ugdant tautinę dvasią, buvo raginama semtis stiprybės. Beje, tokie raginimai skambėjo tarpukariu iš pačių aukščiausių Lietuvos valstybės vadovų, tad neatmestina, kad tautinės

dvasios ugdymas turėjo tiesioginę sąsąuką su to meto lietuvių ir lenkų kovomis (įskaitant ir diplomatinę), pirmiausia dėl Vilniaus. Dar daugiau, Durbės mūšis tokiame diskurse buvo net priimtinesnis nei Žalgirio: pastarąjį mūšį lietuviai laimėjo (tarpukario visuomenės veikėjų ir dalies istorikų apgailėstaviu) kartu su lenkais. Tuo metu Durbės (kaip ir Saulės) mūšis buvo pristatomas kaip išimtinai lietuvių pergalė. Tiesa, ji buvo pasiekta prieš vokiečius, vadintus kryžiuočiais, bet tokia didi pergalė neabejotinai turėjo įkvėpti to meto, t. y. tarpukario, Lietuvos visuomenę naujiems iššūkiams. Kad Durbės mūšyje greičiausiai nedalyvavo „grynieji“ lietuviai (aukštaičiai), tarpukario Lietuvos historiografiniame diskurse nebuvo didžiausia problema. Antai vienas žymiausių tarpukario medievistų, kun. Juozapas Stakauskas, teigė esą „aukštaičių pagonys jau kovėsi su Ordinu ties Durbe ir drauge su žemaičiais buvo šio laimėjimo dalininkais“¹, nors kai kurie kiti istorikai Durbės mūšio nugalėtojais matė tik žemaičius². Jau truputį vėliau Zenonas Ivinskis, dar kartą aptardamas Durbės mūšio reikšmę ir jos vietą lietuvių historiografijoje, konstatavo, kad Mindaugas suvaidino vaidmenį baltų gentis vienijančio asmens, be kurio mūšis nebūtų laimėtas³. Taip Z. Ivinskis pakartojo (o veikiau išplėtojo) prieš beveik dešimt metų išsakytą Igno Jonyno požiūrį⁴.

Sovietmečiu šaltojo karo verpete skambančioje antikavarietiškoje rėksmingoje kakofonijoje klausimas, kas laimėjo Durbės mūšį – ar vieni žemaičiai, ar su „tikrujų“ lietuvių pagalba – buvo ne svarbiausias. Maža to, atsirado tokių, kurie kovose su vokiečiais įžvelgė rusų liaudies ištiestą draugišką ranką⁵. Šiuo požiūriu, Durbė nebuvo labai paranki (juk ten nedalyvavo jokie Smolensko pulkai, kurie buvo su-reikšminti kalbant apie Žalgirį). Tačiau bendrame kovų su Vokiečių ordinu (taigi sovietmečiu ir su visais vakariečiais ir Katalikų bažnyčia) fone Durbės kautynės buvo puikus pavyzdys, iliustruojantis ne tik vokiečių baisybes, bet ir lietuvių troškimą nusimesti vokiečių jungą⁶. Žinoma, nusimetus vokiečių jungą, sovietinės historiografijos atstovai linko matyti lietuvių susiliejimo su rusų tauta galimybę.

Visi šie aptarti historiografiniai kontekstai rodo, kad Durbės mūšis neretai buvo vertinamas kontroversiškai. Kadangi tai buvo kryžiaus karų epochos mūšis, tiek tarpukario, tiek ir sovietmečio istorikai turėjo bent jau trumpai aptarti ir kryžiaus karų atsiradimo Baltijos regione priežastis, sąlygas bei motyvus. Skirtingais historiografiniais periodais tai buvo skirtingai pristatoma. Šiuo atveju įdomiau pasekti ne tiek patį mūšio vertinimą, kiek kryžiaus karų vertinimą per šį mūšį. Tai pirmiausia darytina per kryžiaus karų retorikos supratimo ir vertinimo prizmę. Bet prieš tai tepriminsime, kad kryžiaus karų supratimas lietuvių historiografijoje nuo pat XX a. pirmosios pusės (kai faktiškai ir atsirado lietuviškoji historiografija) iki šių dienų beveik nesikeitė. Keitėsi tik retorika, kryžiaus karų vertinimo ideologiniai imperatyvai. Apskritai historiografijoje požiūris į kryžiaus karus nuo pat tyrimų pradžios XIX a. buvo kontroversiškas⁷. Kad toks požiūris išliko, rodo daugelis historiografinių ginčų, pradedant terminijos problemomis⁸ ir baigiant kryžiaus karų poslinkio į Baltijos regioną problematika⁹.

¹ STAKAUSKAS, J. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-ame amžiuje*. Kaunas, 1934, p. 182.

² Plg. YČAS, J. *Lietuvos istorija*. T. I. Kaunas, 1928, p. 59–61, 71, 99.

³ IVINSKIS, Z. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo*. Kaunas, 1937, p. 48–59.

⁴ JONYNAS, I. *Lietuvių tautos istorija*. Kaunas, 1928, p. 70–72.

⁵ ŽIUGŽDA, J. *Lietuvių ir rusų tautų santykiai istorinio vystymosi eigoje*. Kaunas, 1964, p. 13.

⁶ Plg. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. J. JURGINIS. Vilnius, 1964, p. 155.

⁷ CONSTABLE, G. The historiography of the Crusades. In *Crusaders and Crusading in the Twelfth century*, Ashgate–Burlington, 2008, p. 3–42. Plg. SIBERRY, E. *Obraz krucjat w XIX i XX wieku*. In *Historia krucjat*. Red. J. RILEY-SMITH. Warszawa, 2000, s. 385–407.

⁸ TYERMAN, C. J. Were there any Crusades in the Twelfth Century? In *The English Historical Review*. 1995, Vol. 110, No. 437, p. 553–577; JENSEN, J. M. Peregrinatio sive expeditio: Why the First Crusade was not a Pilgrimage. In *Al-Masāq. Islam and the Medieval Mediterranean*, 2003, Vol. 15, No. 2, p. 120–129.

⁹ FONNESBERG-SCHMIDT, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*. Leiden–Boston, 2007.

Norėdami suvokti pačios Durbės pergalės mastą ir reikšmę, gerai įvertinti to meto politinius ar net geopolitinius procesus, istorikai neišvengiamai turėjo prisiliesti ir prie kryžiaus karų Baltijos regione problemos. Neabejotinai šiame kontekste buvo ir yra svarbus kryžiaus karų ideologijos suvokimas ir tinkamas įvertinimas. Kadangi daugiausia žinių apie Durbės mūšį buvo pateikęs XIV a. Vokiečių ordino kronikininkas Petras Dusburgietis, žinomas kaip kryžiaus karų ideologas Baltijos regione, o kitas ganėtinai išsamus šaltinis – *Eiliiotoji Livonijos kronika* didžiausią dėmesį sutelkė į mūšio strategiją ir taktiką, neatsitiktinai istorikai daugiausia dėmesio tebetiekia būtent Petro Dusburgiečio parašyti *Senajai Prūsijos kronikai*.

Šiame šaltinyje geriausiai atsiskleidė kryžiaus karų apologetika ir ideologija Baltijos regione¹⁰. Tiesa, iš karto reikia pasakyti, kad kryžiaus karų epochos chronologine prasme Petro Dusburgiečio veikalas priskirtinas vėlyvajai kryžiaus karų ideologinei fazei. Tiksliau tariant, ši kronika, parašyta XIV a. pirmojoje pusėje, buvo ilgo kryžiaus karų ideologijos formavimosi produktas. Specifika yra ir ta, kad Petras Dusburgietis aprašė kovas su pagonimis Baltijos regione, o ne Šventojoje Žemėje, taigi dėl to skyrėsi ir pats kryžiaus karų vertinimas. Galiausiai atkreiptinas dėmesys į tai, kad Petras Dusburgietis savo kroniką rašė tuomet, kai kryžiaus karai su baltais ir Lietuvos valstybe jau nebuvo skelbiami¹¹. Bet kadangi senu papročiu kryžininkai plūdo į karą su pagonimis, istorikai neveltui kalba apie nesibaigiančius, amžinai trunkančius kryžiaus žygius, kurie vėliau įgijo atskirą pavadinimą – *reisen*, arba tiksliau – *Litauenreisen*¹².

Taigi Petras Dusburgietis buvo jau Vokiečių ordino kryžiaus karų sampratos reiškėjas ir Vokiečių ordino formuojamos tradicijos apie kryžiaus žygius prieš pagonis propaguotojas. Todėl ir jo požiūris į Durbės mūšį buvo persunktas kryžiaus karų ideologijos ir kryžiaus karų tradicijos suformuluotų šampū. Į tai atsižvelgiant formuojamas šio straipsnio *tikslas* – išanalizuoti Petro Dusburgiečio pateiktą Durbės mūšio siužetą, per tai atskleisti kryžiaus karų ideologiją Baltijos regione ir jos koreliaciją su christianizacija ir jos samprata. Šiuo atveju gan kontroversiškai nuskamba *Pasaulio aprašymo* anonimo žodžiai, kad Žemaitijoje Dievo žodis nebuvo skelbiamas be kalavijo. Atsižvelgtina, kad Petras Dusburgietis savo kroniką rašė XIV a., o Durbės mūšis įvyko XIII a. Tačiau Petras Dusburgietis rėmėsi tam tikra tradicija. Kita vertus, kryžiaus karų retorika nuo XIII a. vid. iki kronikininko laikų buvo nepakitusi. Nesant kitų tokių išsamių šaltinių (išskyrus oficialias Apaštalo Sosto bules), skirtų kryžiaus karų Baltijos regione ideologijai tyrinėti, Petro Dusburgiečio nubrėžta kryžiaus karų Baltijos regione pažinimo riba taip ir lieka neperžengiama.

Petro Dusburgiečio kryžiaus karų ideologija Baltijos regione ir Durbės mūšis

Anot Vokiečių ordino kronikininko Petro Dusburgiečio, „1260 *Viešpaties metais Livonijos ir Prūsijos broliai vyriškai stojo į kovą ir grūmėsi nelyginant antrieji Makabėjai, o ten prasidėjo didelis mūšis, pareikalavęs ir iš vienos, ir iš kitos šalies galybės aukų [...] galop broliai, Viešpačiui*

¹⁰ Naujesni darbai – TRUPINDA, J. *Ideologia krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga*. Gdańsk, 1999; MAŽEIKI, R. Violent Victims? Surprising Aspects of the Just War Theory in the Chronicle of Peter von Dusburg. In *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*. Ed. A. V. MURRAY. Ashgate–Burlington, 2009, p. 123–137.

¹¹ EHLERS, A. Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered. *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*. Ed. A. V. MURRAY. Aldershot–Burlington, 2001, p. 21–44.

¹² Plačiau – EKDAHL, S. Krikštijimas, apgyvendinimas, lietuvių reisai. Lietuvos krikštas kaip Vokiečių ordino dilema. In *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*. Sud. V. DOLINSKAS, liet. ir vok. Vilnius, 2005, p. 174–188.

*leidžiant, pralaimėjo, nes visa jų kariuomenės galia palūžo, kai pasileido bėgti prastuomenė; šios kautynės įvykusios palaimingos Margaritos dieną Kuršo žemėje, lauke prie Durbės upės [...].*¹³

Pats mūšio atpasakojimas bei skyreliai, skirti įvykiams prieš Durbės mūšį ir po jo, neretai susieti su tam tikromis tikslingai parinktomis personalijomis (pvz., vienu Vokiečių ordino broliu Hermanu, vadintu Saracėnu, būsimo didžiojo magistro seserimi, Prūsijos žemės kaimo kūliku ir pan.), puikiai perteikia visą to meto, t. y. XIII–XIV a., o galbūt ir ankstesnių laikotarpių, kryžiaus karus aprašančių autorių retoriką. Tiesa, turime priminti, kad didžiausias šventojo karo retorikos krūvis buvo sutelktas į karą su musulmonais Šventojoje Žemėje. Pirmosios kronikos, aprašančios šventojo karo tikslus, Levante pasirodė dar XI a. pab. – XII a. pr. Tokio pobūdžio retorikoje būdingi keli svarbūs komponentai, išryškinantys didaktinius-ideologinius šventojo karo tikslus:

1) viskas, kas įvyksta šioje žemėje, vyksta su paties Dievo žinia ar net tiesioginiu įsikišimu (per šventuosius, pavienius asmenis pasauliečius, dvasininkus, angelus ir kitas antgamtines būtybes, rečiau – veikiant pačiam Dievui ar Dievo Motinai). Taigi, visa tai yra dalis dieviškojo plano, kuriam niekas negali prieštarauti arba kurio niekas negali apeiti. Žinoma, tai bendroji krikščioniškosios teologijos dalis, kuri su kryžiaus karais neturi nieko bendra. Tai visos žmonijos išganymo sudėtinė dalis. Tačiau su Dievo žinia yra kitatikiškai, kurių buvimas ir (jeigu ji reikalinga) kova su jais dvasiškai užgrūdina krikščionis. Tiesa, tyrinėtojai iki šiol tebesiginčija, ar kryžiaus karai tapo vienu iš būdų siekti išganymo¹⁴, tačiau sutariama, kad kryžiaus karų proceso raida lėmė ir riterijos sluoksnio naują įprasminimą, į pirmą planą iškeliant idealaus riterio savybes: krikščionybės, moterų, vargšų ir vaikų gynimas, kova už teisingumą ir baudimas už blogį¹⁵. Šios riteriškosios savybės, nors ir XIV a., o ypač XV a., prarado savo tikrąją prasmę, arba tiksliau, ši prasmė gerokai nutolo nuo riteriui keltų idealų XI ir XII a.¹⁶, vis dėlto kalbant apie vėlyvąją kryžiaus karų idėjos plėtotę, tam tikrą idealistinį žavesį išlaikė. Kaip tik tokį idealistinį kryžininkų vaizdą savo kronikos klausytojams ir skaitytojams bandė perteikti Petras Dusburgietis. Todėl ir Durbės mūšio aprašymas atitiko to meto tam tikrus kryžiaus karų ideologijos suformuotus kanonus.

Neatsitiktinai Petro Dusburgiečio kronikoje, aprašant Durbės kautynes, jo preliudiją ir įvykius po mūšio, įpinami antgamtiniai veiksniai: Dievo Motina išpranašauja riterių žūtį Durbės laukuose, Durbės mūšio vizijas ir žuvusių riterių sielų gabenimą į rojų matė paskiri, vienas nuo kito nepriklausomi jau minėti asmenys. Mūšio pralaimėjimas reiškė Dievo rūpestį dėl krikščionių išganymo, kai pralaimėję, bet nepalūžę krikščionys gauna kitą galimybę siekti amžinojo gyvenimo. Šiuo atveju Durbės mūšio laimėtojai, t. y. žemaičiai, paverčiami žmonijos išganymo trikdžiais, tomis piktosiomis dvasiomis, kurios kiekviename žmogaus žingsnyje pasalūniškai siekia įstumti krikščionį į pinkles, taip atitolindamos jį nuo išganymo džiaugsmo;

2) vykstanti kova yra teisinga ir šventa, nes ji esą skirta krikščionių tikėjimui ginti ir saugoti arba nukreipta prieš tas blogybes, kurios darto Dievo nustatytą tvarką žemėje. Žinoma, toks manymas susiformavo dar gerokai prieš kryžiaus karų epochą, tad šiuo klausimu Petru Dusburgiečiui

¹³ DUSBURGIETIS, P. *Prūsijos žemės kronika*. Parengė, įvadas ir komentarai R. BATŪRA. Vilnius, 1985, p. 143.

¹⁴ Pozicijos šiuo klausimu – RILEY-SMITH, J. The Idea of Crusading in the Charters of Early Crusaders 1095–1102. In *Le Concile de Clermont de 1095 et l'appel à la Croisade (Actes du Colloque Universitaire International de Clermont-Ferrand (23–25 juin 1095))*. Rome, 1997, p. 155–166.

¹⁵ Plg. DUBY, G. *Katedrų laikai. Menas ir visuomenė 980–1420*. Vilnius, 2004, p. 50–74.

¹⁶ Žr. HUIZINGA, J. *Viduramžių rudenio. Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*. Vilnius, 1996, p. 39–130, 156–168.

teko remtis turtinga tradicija. Šios tradicijos aptarimas užimtų pernelyg daug vietos¹⁷, todėl apsribosime tik kai kuriomis nedidelėmis pastabomis, išryškinančiomis viso reikalo esmę. Tyrinėtojai jau yra pareiškę, kad krikščionių tikėjimą ginti ir saugoti iki kryžiaus karų epochos galėjo ir turėjo pirmiausia dvasininkai dvasiniais ginklais. Tiesa, jų veiksmus koordinuoti galėjo nebūtinai Apaštalų Sostas, bet ir pasaulietinis valdovas (tai taikytina laikotarpiui iki pontifikato reformų). Riterių vaidmens išryškėjimas leido popiežiui Grigaliui VII kalbėti apie *militia Christi*, kurie taip pat tapo krikščionybės gynėjais ir krikščionybės saugumo garantais¹⁸. Kryžiaus karams pasisukus į Baltijos regioną, krikščionybės gynėjų spektras buvo dar labiau išplėstas, jau buvo nusistovėjusi privilegijų kryžininkams sistema, kurią tereikėjo pritaikyti vietos poreikiams. Tas pasakytina ir apie rekonkistą Iberijos pusiasalyje bei pradėtus vykdyti kryžiaus karus prieš eretikus.

Tiesa, nauja vieta (Baltijos regionas) ir nauji poreikiai (kova su pagonimis) reikalavo naujai permąstyti arba naujai suaktualinti kryžiaus karų ideologiją. Nepaisant dramatiškų kovų Šventojoje Žemėje ir kitose vietose, kai pavienių valdovų entuziazmo (pvz., Prancūzijos karaliaus Šventojo Liudviko IX) arba nuovokumo (pvz., imperatoriaus Frydricho II) dėka buvo laimėtos laikinos arba tariamos pergalės, XII a. ir ypač XIII a. kryžiaus karų atžvilgiu kilo skepticizmo banga. Tad žymūs teologai visą XIII a. ieškojo šventojo karo ideologinio pagrindimo, naujai permąstydami ir prieš kitatikius nukreiptus veiksmus. Popiežius Inocentas IV, komentuodamas savo pirmtako popiežiaus Grigaliaus IX *Dekretalijas*, parodė didelį teologinį išprusimą, grįsdamas ne tik šventojo karo būtinybę ir ideologiją (tiesa, kalbėdamas apie Šventąją Žemę), bet ir permąstydamas kitatikių egzistavimo žemėje galimybę¹⁹. Kalbant apie Petro Dusburgiečio kryžiaus karų ideologinę retoriką, matyti, kad XIII a. kilusi karšta diskusija dėl kitatikių egzistavimo žemėje galimybės, kronikoje buvo sąmoningai nutylėta, taigi norėta eiti tuo pačiu jau senai pramintu keliu. Tačiau dėl jau trumpai pristatytų pokyčių riterijoje bei apskritai visuomenėje ir pačioje Bažnyčioje, Vokiečių ordino apologetui teko ieškoti ir kažkokio naujo kryžiaus karų ideologijos pagrindimo. Ypač to naujo pagrindimo reikėjo ne apskritai visiems kryžiaus karams, bet karams Baltijos regione, kur, griežtąja prasme, nebuvo *axis mundi* – krikščionims svarbios Jeruzalės ir su Jeruzalės apologetika susijusių mąstymo kategorijų. Tiksliau tariant, Baltijos regione reikėjo griežtai apibrėžti, ką būtų galima vadinti ginamaisiais, nes šv. karas pirmiausia buvo suvoktas kaip gynybinis! Taigi Baltijos regione krikščionys ir krikščionybę priėmę neofitai buvo paversti besiginančiais, o pagonys – užpuolikai, nors iš tiesų buvo kiek kitaip. Bet Petro Dusburgiečio kronikoje, šalia gynybinio imperatyvo, ko gero, matyti ir puolamasis, o tai jau vėlyvųjų kryžiaus karų ideologijos raiškos modelio pritaikymas naujoms realijoms²⁰;

3) per kovą su kitatikiais, arba klaidatikiais, kryžiaus karų dalyvis gali siekti savo sielos išganymo. Kaip minėta, šiuo klausimu vienos nuomonės nėra, nes tyrinėtojai iki galo nesutaria, kaip reikia suprasti indulgencijos naudojimą kryžiaus karų procese. Nesileidžiant į detales tereikia pasakyti, kad nuodėmių atleidimas, anot viduramžių kanoninės teisės specialistų, skiriasi nuo at-

¹⁷ Plačiau – ERDMANN, C. *The Origins of the Idea of Crusading*. New Jersey, 1977, p. 57–117.

¹⁸ ROBINSON, I. S. Gregory VII and the Soldiers of Christ. In *History [The Journal of the Historical Association]*, 1973, Vol. 58, Issue 193, p. 177–179. Plačiau – ERDMANN, C. Op. cit., p. 182–228.

¹⁹ MULDOON, J. *Popes lawyers and infidels*. Pennsylvania, 1979, p. 9–36.

²⁰ Tyrinėtojai kalba, kad XIII a., o ypač XIV a., pasirodė naujos strategijos, kaip reikia kovoti su musulmonais, taigi kalbama apie puolamąjį karą, tad keitėsi ir tokio karo ideologinis pagrindimas. HOUSLEY, N. *The Later Crusades 1274–1580. From Lyons to Alcazar*. Oxford, 1992, p. 8–48.

gailos už nuodėmes sušvelninimo (sutrumpinimo)²¹. Tai reikia įsidėmėti, kalbant ir apie kryžiaus karus Baltijos regione. Beje, Petras Dusburgietis tiesiogiai nemini, kad kryžininkams besąlygiškai suteikiamas nuodėmių atleidimas. Bet būdamas išsilavinęs kryžiaus karų ideologijos propaguotojas, kronikininkas sielos išganymo siekiamybę gražiai aprašė pamokomosiose trumpose istorijose, taip kronikos klausytojams ir skaitytojams suteikdamas vilties siekti sielos išganymo. Ko gero, taip Petras Dusburgietis stengėsi „nusileisti“ iki paprastų kryžininkų, iki jų savivokos apie sielos išganymą lygio;

4) šventojo karo apologetika buvo skirta to meto, t. y. XIII ar XIV a., kryžininkų kovinei dvasiai pakelti, sustiprinti ir jų kovai įprasminti. Šiuo požiūriu Petro Dusburgiečio kronikos didaktiniai uždaviniai yra seniai aptarti, taigi to nekartosime. Tačiau turint omeny viduramžių mentaliteto istoriją, ypač Baltijos regiono ar į jį atvykstančių kryžininkų mąstymą, manytina, kad kronikininkas, konstruodamas pusės amžiaus ar senesnių įvykių karkasą, apeliavo į tam tikrą istorinę savimonę. Toji kryžininkų istorinė savimonė buvo skirtinga. Dalis jų visą gyvenimą gyveno Prūsijoje ir dalyvavo ne viename žygyje į Lietuvą. Kita dalis atvykdavo į Prūsiją karts nuo karto, o dar kiti – vieną ir paskutinį kartą. Be to, skyrėsi tokių atvykėlių gyvenamoji geografija, aplinka, kurioje jie brendo kaip asmenybės, galiausiai išsilavinimas, kilmė ir daugelis kitų parametru. Juos vienijo bendras krikščioniškos visuomenės ir kovos prieš nekrikštus jausmas. Būtent apie šiuos nekrikštus kryžininkai, atvykę į Prūsiją pirmą kartą, iki tol beveik nieko nebuvo girdėję, o tai, ką buvo girdėję, veikiau priminė anekdotiškas istorijėles, kurias pasakodavo pagonių nė akyse nematę įvairūs pasakotojai. Todėl Petro Dusburgiečio tapomas pagonio vaizdinys buvo realistiškiausias, o parinkti siužetai turėjo įkvėpti klausytojus kovai, paliekant juos neabejingus Vokiečių ordino siekiams. Taigi iš praeities kryžininkai turėjo semtis tvirtybės ir mokytis iš klaidų, suvokdami, kad ainiai ir apie juos kurs kronikas. Kitais žodžiais tariant, tam tikrus kronikos siužetus apie kadaise vykusius mūšius lėmė ne tik kryžiaus karų ideologija, bet ir žemiškesni veiksniai.

Tai aptarę, galime grįžti prie paties kronikininko atpasakoto Durbės mūšio. Kad būtų patogiau, Petro Dusburgiečio pasakojimą suskirstykime į kelias dalis:

1) Mūšio aprašymo preliudija – minėtam riteriui Hermanui pasirodžiusi Dievo Motina, kuri skundėsi, esą Vokiečių ordino broliai didesnę reikšmę teikia turtui ir pareigybėms, bet ne sielos išganymui. Tiesa, šis trumpas Petro Dusburgiečio kronikos Trečiosios knygos 81 paragrafas, einantis prieš Durbės mūšio aprašymą, yra minėto brolio Hermano atvykimo į Prūsiją ir trumpos veiklos aprašymo nedidelė dalis, taigi struktūriškai nesusijusi su Durbės mūšiu. Bet žvelgiant per kryžiaus karų retorikos prizmę aiškėja, kad vokiečių kronikininkas neatsitiktinai bus įterpęs ne tik šį Dievo Motinos „pokalbį“ su riteriu Hermanu, bet ir apskritai Hermano gyvenimo aprašymą. Viena vertus, tai buvo puiki iliustracija kronikos skaitytojams (ir klausytojams), kokie dievobaimingi ir narsūs yra Vokiečių ordino broliai, kurie Prūsijoje vykde šventąjį, paties Dievo jiems patikėtą, karą prieš tikėjimo priešus. Antra vertus, 81 paragrafas kaip tik iš anksto duoda nuorodą į būsimą Durbės dramą ir mūšio pralaimėjimo lemtingumą, taip psichologiškai paruošdamas klausytoją ir skaitytoją pasakojimui apie dramatiškus įvykius. Taip palaikoma įtampa vėliau jausmingai prasiveržia aprašant patį mūšį. Pasakodamas apie katastrofiškus mūšio padarinius, Petras Dusburgietis užsimena, kad kautynių pralaimėjimą lėmė pats Dievas. Čia, didaktiškai konstruodamas savąją *Kroniką*, pa-

²¹ BRUNDAGE, A. J. *The Crusades. Holy war and canon law*. Hampshire, 1991, p. 119–137.

sakotojas pagrindžia Dievo Motinos raudojimų broliui Hermanui prasmę. Kryžininkai turį rūpintis žmonijos išganymu, Dievo plano įgyvendinimu, o ne žemiškais reikalais. Kai tik Vokiečių ordino broliai didesnę dėmesį sutelkia į kasdienius, žemiškus reikalus, yra prarandamas budrumas, kyła didesnė pagunda paslysti piktosios dvasios paspęstose žabangose. Taigi brolio Hermano dorybingojo gyvenimo įterpinį (tokių įterpinių kronikoje yra daugiau) Petras Dusburgietis susiejo su būsimu Durbės mūšio aprašymu ir vėlesniais paragrafais, aprašančiais, kas vyko po pralaimėto mūšio.

2) Pats mūšio aprašymas susideda iš kelių svarbių kryžiaus karų retorikos dalių. Petras Dusburgietis iš pradžių pagrindė kryžiaus žygio prieš žemaičius ideologinį reikalingumą: „*broliai ir visa kariuomenė sukruto rengtis kovai, norėdami išvaduoti iš priešų rankų Kristaus krauju atpirktas sielas*“²². Toks pagrindimas kronikoje buvo kartojamas visada prieš kokio svarbesnio įvykio aprašymą, taip kartis nuo karto vis primenant, kokie uždaviniai keliami Vokiečių ordinui ir jo talkininkams. Tepriminsime, kad kryžiaus žygių prieš baltų gentis, kaip konvertitų „išvadavimo“ iš priešų, t. y. pagonių, arba „gynimas“ nuo pagonių, pagrindimas aptinkamas pačiu aukščiausiu – Apaštalų Sosto – lygiu. Antai jau po Durbės mūšio pasirodžiusioje popiežiaus Urbono IV 1261 m. gruodžio 11 d. bulėje raginta „*išlaisvinti artimųjų iš pagonių rankų*“²³. Tokį dangstymąsi „išvadavimu“ matome daugelyje kryžiaus karų raštijos pavyzdžių. Porą tokių „krauju atpirktų sielų“ kaip įrodymą pateikė pats kronikininkas: tai pamedėnų kilmingasis, Pipino sūnus, vardu Mata, sembų didžiūnas, vardu Sklodas.

Paskui seka nedidelis epizodas su kuršių didžiūnais, kurie prašę Vokiečių ordino brolių, sėkmingo žygio atveju, paleisti ir jiems gražinti žemaičių pagrobtas žmonas ir vaikus. Tačiau šis epizodas atsirado pirmiausia dėl to, kad dar kartą būtų parodoma, kokie nepatikimi, klastingi buvę kuršiai. Tai išduoda Petro Dusburgiečio kuršių, mūšio metu perėjusių į žemaičių pusę, apibūdinimas: „*tikri atskalūnai iš užpakalio nirtulingai užgriuvo krikščionis*“. Beje, tokių epitetų nematome *Eiliuotojoje Livonijos kronikoje*. Ten paniekinančiai aprašytas kuršių ir estų bėgimas iš mūšio lauko: „*Visa kuršių kariuomenė leidosi į kojas, / Kad išsaugotų gyvybes, / su estais lenktyniavo. / Tie bėgti gerai mokėjo, / Kaip ne kartą buvo rodę.*“²⁴ Apie kuršių didikų prašymą šiame šaltinyje neužsimenama, tačiau kalbama apie kuršių ketinimą, Vokiečių ordino pralaimėjimo atveju, pradėti sukilimą. Tiesa, neaišku, ar būta tokio kuršių plano, ar bėgimas iš Durbės mūšio lauko ir sukilimo pradžia nebuvo spontaniškas, greitai besikeičiančios situacijos padikuotas veiksmas. Iš Petro Dusburgiečio pateikto epizodo su prašymu gražinti kuršių moteris ir vaikus manytina, kad kuršiai vargu ar ketino palaikyti žemaičių pusę ir sprukti iš mūšio lauko. Juk baudžiamoji ekspedicija į Žemaitiją buvo suorganizuota su oficialiu tikslu – atkeršyti žemaičiams už Kuršo nusiaubimą, tad šiuo kerštu (kaip ir susigražinti savo moteris bei vaikus) buvo suinteresuoti patys kuršių didikai. Todėl *Eiliuotosios Livonijos kronikos* anonimas bus tikslesnis, teigdamas, kad kuršiai, matydami Vokiečių ordino riterių pralaimėjimą, puolė bėgti, bijodami tų pačių žemaičių persekiojimo.

Po šio epizodo pristatomas kitas, turįs parodyti, kad vis dėlto ne visi kuršiai buvo „nirtulingi atskalūnai“. Tai neabejotinai turėjo įrodyti, kad Vokiečių ordinas tikrai gina krikščionis konvertitus nuo pagonių. Kita vertus, visiškai natūralu, kad prūsų, kuršių ir kitų baltų diduomenė nebuvo

²² DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 142.

²³ *Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a.* Sud. E. GUDAVIČIUS, A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 1987, p. 226.

²⁴ *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių.* Sud. D. ANTANAVIČIUS, D. BARONAS, A. DUBONIS, R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2005; *Eiliuotoji Livonijos kronika*, 5445 eil., p. 278.

vienalytė. Ši diduomenė niekada neturėjo valstybingumo savimonės, todėl nebuvo homogeniška. Viena diduomenės dalis neabejotinai norėjo grįžti į laikus iki Ordino, tačiau tikrai negalime pasakyti, ar ši diduomenės dalis suprato, kad kelio atgal jau nebėra. Kitai diduomenės viršūnei, ko gero, buvo naudingiau bendradarbiauti su Vokiečių ordinu, negu kovoti prieš jį. Minėtasis Sklodas, atsimetus kuršiams, sušaukęs savo giminaičius ir bičiulius, net išrėžė, jeigu tikėsime Petru Dusburgiečiu, ugningą kalbą, raginančią nepasiduoti ir kovoti iki galo. Pirmojoje kalbos dalyje jis priminė kuršiams, kokias materialias gėrybes iš Vokiečių ordino jie esą gavę: drabužius, vyną, midų. Antroje kalbos dalyje, kaip tikras pamokslininkas, ragino: „*gerkite žiaurios mirties kartėlį, išpažindami tikrąjį amžinosios Trejybės tikėjimą*“. Pastarojo sakinio dalis palydima Vokiečių ordino riterių ir ištikimų sąjungininkų prilyginimu Judo Makabėjaus kariams. Vargu ar tai buvo paties Sklodo žodžiai, nors neatmestina, kad su kai kuriais karingais Senojo Testamento personažais jis buvo susipažinęs. Tai ypač tikėtina kryžiaus karų kontekste, nes ideologinė retorika lydėdavo apskritai visus kryžininkus, taigi ir tuos baltus, kurie kovėsi Vokiečių ordino pusėje. Kadangi Sklodas priklausė prūsų elitui, visiškai tikėtina, kad jis buvo kur kas plačiau supažindintas su krikščionybės istorija, tradicijomis ir dogmomis.

Kaip rodo tyrimai, Makabėjaus kovos palyginimas atsiranda dar apie IX a. ar net anksčiau (dėl to nėra vienos nuomonės, ir šių problemų nesiimsime nagrinėti), taigi dar iki oficialios kryžiaus karų į Palestiną ir Baltijos regioną pradžios. XIII a. ir Petro Dusburgiečio laikais toks apibūdinimas jau buvo įprastas, galbūt net ir šabloniškas, tiesa, vartojamas ne bet kur ir ne bet kada²⁵. Kaip žinoma, Judas Makabėjus buvo vienas iš sukilėlių prieš persus vadų (II a. pr. Kr.), izraelitams atkovojęs Jeruzalės šventyklą. Pati Jeruzalės šventykla viduramžių epochoje pirmiausia simbolizavo Naująją Jeruzalę, tą kertinę uolą, ant kurios apaštalui Petru buvo patikėta suręsti krikščionių Bažnyčią. Kadangi kryžiaus žygis prieš žemaičius buvo teisinamas konvertitų „išvadavimu“, vienas iš jų net pasakęs kalbą, ragindamas kovoti už „amžinosios Trejybės tikėjimą“, tai makabėjų paminėjimas buvo neatsitiktinis (juk Judas Makabėjus taip pat siekė išsivaduoti iš priešų!). Taigi siekta parodyti, kad Durbėje vyko Dievo kova už tikėjimą, pasaulio išganymą. Nuo čia visai netoli iki apokaliptinės dangiškos kovos su Belialu. Skirtumas tik tas, kad Durbės mūšis vyko konkrečioje vietoje – tuo metu apokaliptinio laiko niekas nežinojo, o būsimas mūšis turėjo būti transcendentinis, lemias visos žmonijos išganymą. Durbėje lemtas Baltijos regiono rytuose esančių krikščionių išganymas čia ir dabar, t. y. žemiškajame pasaulyje. Kryžiaus karų ideologijoje tai buvo suvokiama kaip transcendentinės kovos preliudija, kaip pirmoji oktava, dar sklindanti iš šiaurinio pasaulio. Dangaus kareivija, anot Petro Dusburgiečio, neabejotinai jau yra pasiruošusi, ir tereikia sulaukti tinkamo momento pradėti kovą...

3) Pagrįsdamas sakralizuotą karą Durbės laukuose, Petras Dusburgietis aprašė kelias istorijas, parodančias pasaulio laikinumą, įvykių lemtingumą. Turime omenyje 85 paragrafą, kuriame pasakojama, kaip buvo išpranašautas Durbės mūšis (tam pačiam broliui Hermanui vėl pasirodė Dievo Motina ir pakvietė jį bei jo brolius į „savo Sūnaus puotą“). Kitame – 86 paragrafe būsimą didžiojo magistro sesuo, vienuolė, vizijoje esą mačiusi patį mūšį ir angelų nešamas žuvusiųjų Durbėje sielas. Angelų, nešančių į rojų žuvusiųjų teisingame, šventame kare sielas, leitmotyvas taip pat buvo žinomas iš kryžiaus karus aprašančių kronikų. O angelų, nešančių sielas į rojų (nebūtinai žuvusių karių), motyvas pastebimas dar ankstyvosios krikščionybės epochoje. Taip dramatiškai susiklos-

²⁵ Apie Judo Makabėjaus personalijos naudojimą kryžiaus karų retorikoje XI a. pab. – XIV a. plačiau – MORTON, N. The defence of Holy land and the memory of the Maccabees. In *Journal of Medieval History*, 2010, No. 36, p. 275–293.

čius aplinkybėms, vis dėlto suteikiama vilties kronikos skaitytojams ir klausytojams: Dievas savo ištikimųjų neapleidžia, jų sielos, žuvusios kovoje su netikėliais, tiesiai keliaujančios į dangų. Galiausiai trečiame epizode vieno neidentifikuoto kaimo Prūsijoje kūlikas taip pat matęs Durbės mūšį ir jo metu žuvusių krikščionių karių sielų gabenimą į dangų.

Durbės mūšio aprašymas baigiamas kronikininkui būdingu moralizavimu: Dievas leidęs laimėti tikėjimo priešams, bet tik tam, kad krikščionys, dar labiau užsigrūdinę, patyrę naujų išbandymų, galiausiai laimėtų ir pelnytų sielų išganymą. Beje, tokia retorika pastebima ir popiežiaus bulėse. Pvz., dar 1230 m. sausio 18 d. bulėje popiežius Grigalius IX aiškino, kad „*Viešpats savo tikintiesiems parodo gerą valią tuo, kad palieka jiems priešus, [...] idant tie, kurie daug nusidėjo [...], turėtų galimybę [...] būti išganyti.*“²⁶ Tokią retoriką kronikininkai naudojo apibūdindami nesėkmingus kryžiaus žygius į Levantą.

Iš visos šios analizės aiškėja, jog Durbės mūšio aprašymas Petro Dusburgiečio kronikoje buvo sumodeliuotas taip, kad sekant kryžiaus karų ideologijos tam tikra retorika pasakojimas sukrėstų XIV a. kryžininkus, įkvėptų jiems drąsos ir parodytų ilgų kovų su netikėliais istoriją. Kartu tai liudija, kokia kryžiaus karų retorika buvo naudojama XIV a. ir kokių uždavinių ji siekė.

Kryžiaus karai ir krikščioniškosios misijos: Durbės mūšio kontekstai

Labai trumpai pravartu apžvelgti patį Durbės mūšio (geo)politinį kontekstą. Mindaugo Lietuva tuo metu oficialiai buvo krikščioniška valstybė, o ją christianizuoti buvo metamos nemenkos pajėgos. Be Vokiečių ordino kunigų, misijas vykdė dominikonai ir pranciškonai. Pastariesiems Apaštalų Sostas aplinkinių bažnytinių provincijų dignitorius ragino siųsti pagalbą, o atskirus vyskopus popiežius įpareigojo padėti Mindaugui skleisti krikščionybę tarp pagonių ir tose žemėse, kurias Mindaugas ateityje įsigis²⁷. Tuo tikslu buvo įkurta ir Lietuvos vyskupija bei paskelbti kiti projektai dėl naujų vyskupijų steigimo (apie tai dar bus kalbama). Apie tą laiką Vokiečių ordinas galutinai nukariavo Sembos pusiasalį ir bandė įsitvirtinti ties Nemuno žiotimis, o Vokiečių ordino atšaka Livonijos ordinas sėkmingai pajungė Kursą ir dalį žemgalių. Nėra abejonių, kad Vokiečių ordinas siekė užvaldyti Mindaugo užrašytą Žemaitijos dalį. Ir nors su žemaičiais buvo sudarytos paliaubos, tai buvo trumpas atokvėpis, skirtas kryžiaus žygiui organizuoti²⁸. Šiame kontekste vertintina ir vadinamosios pilies „Šv. Jurgio kalne“ statyba Karšuvoje. Tiksliau tariant, teritorijas, kurios arba buvo dovanotos Vokiečių ordinui, arba nepriklausė Lietuvos karalystei, Vokiečių ordinas laikė potencialių pretenzijų objektais, tenai vyko užkariaujamieji karai ir ginčai su kitais istorijos subjektais, pirmiausia lenkų kunigaikščiais. Pastarieji taip pat puoselėjo viltis užkariauti kaimynines baltų žemes. Lenkų kunigaikščiai taip pat buvo suinteresuoti ir krikščioniškųjų misijų sklaida baltų žemėse bei pačioje Lietuvoje.

Nuo XIII a. 5-ojo dešimtmečio Baltijos regione atsirado dar vienas politinis veiksnys – mongolai totoriai, kurie nusiaubė dalį ir Mindaugo valdomų žemių. Juos christianizuoti Apaštalų Sostas taip pat dėjo nemažai pastangų, tad bendrame misijų kontekste pagonys prie Baltijos ir mongolai

²⁶ *Popiežių bulės dėl Kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a...*, p. 114.

²⁷ Žr. dokumentus apie tai – *Mindaugo knyga...*, p. 63–91.

²⁸ Apie šiuos įvykius plačiau – GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 111–127.

dažnai užimdavo vienodą misijų statusą. Neabejotina, kad mongolų grėsmė buvo kur kas didesnė ir labiau verčianti sunerinti nei baltų, tačiau ir vienu, ir kitų christianizacija buvo vienas iš popiežių „rytų“ politikos uždavinių.

Baltijos regiono christianizaciją nuo XIII a. pirmosios pusės vykdė trijų vienuolių nariai: cistersai, kurių misijos prasidėjo dar XII a. antrojoje pusėje, vėliau pasirodę dominikonai ir pranciškonai. Abu pastarieji ordinai aktyviai dalyvavo ir skelbiant kryžiaus žygius Baltijos regione²⁹. Tai siejama ne tik su jų tiesioginiu pavaldumu Apaštala Sostui, bet ir gerais santykiais su pačiu Vokiečių ordinu. Tai puikiai parodo, pvz., dominikonų įsikūrimo Elbinge (1238–1239 m.) istorija: Vokiečių ordino kovos su Pamario kunigaikščiu Svetopelku metu dominikonai rėmė Vokiečių ordiną, dėl ko Svetopelkas net ėmėsi sankcijų prieš Gdansko dominikonus, kurių dalis ir išsikėlė į Elbingą³⁰. Tai rodo, kad misionierių veikla priklausė nuo daugelio subjektyvių priežasčių, lemiančių misijų sėkmę. Beje, turimi šaltiniai rodo, kad nuo XIII a. 4-ojo dešimtmečio prasidėjo savotiškos „varžybos“ tarp anksčiau misijas pradėjusių cistersų ir vėliau į jas įsitraukusių pranciškonų bei dominikonų. Kaip tik tuo metu į prūsų nelaisvę buvo pakliuvęs prūsų vyskupas cistersas Kristijonas.

Bet esama ir kitos medalio pusės: pastebimas dominikonų bei pranciškonų aktyvumas skelbiant vadinamąsias taikias misijas. Antai 1227 m. funduodamas Gdansko dominikonų vienuolyną Pamario kunigaikštis Svetopelkas įpareigojo juos vykdyti misijas tarp pagonių: „*pro pagannorum conversione*“³¹. Tokios taktikos laikėsi dominikonų ordino generolas Humbertas Romanietis, kuris, beje, XIII a. pirmojoje pusėje buvo jo Lenkijoje, skelbė evangeliją Skandinavijos gentims, vėliau – Ispanijoje, Vengrijoje, Maroke, Artimuosiuose Rytuose, tarp eretikų katarų ir pan. Įdomu tai, kad jau vykstant Antrajam Liono bažnytiniam susirinkimui, diskutuojant dėl kryžiaus žygio į Šventąją Žemę skelbimo, taigi jau po Durbės mūšio ir besibaigiant didžiajam prūsų sukilimui, Humbertas savo veikalė *Opusculum tripartitum* konstatavo, kad prūsus ir kitas gentis reikią atversti į krikščionybę taikiai, tuo metu prieš musulmonus – skelbti kryžiaus žygį³². Taigi Humbertas atskyrė krikščioniškas misijas nuo kryžiaus karų, nes pagonimis jis laikė tuos, kurie dar nebuvo pažinę Kristaus mokymo. Dar daugiau, sukilę prūsai Vokiečių ordino buvo traktuojami kaip apostatai, prieš kuriuos pasaulietinė valdžia arba jos įgaliotiniai (šiuo atveju pats Vokiečių ordinas) galėjo imtis politinių, ekonominių ir karinių sankcijų. Šiame kontekste Humberto raginimas taikiai vykdyti misijas tarp prūsų (vakarykščių apostatų) iš esmės nors ir nebuvo naujas dalykas, bet labai svarbus, lemiantis kryžiaus karų ir krikščioniškųjų misijų santykio problematiką.

Pats karas su musulmonais Bažnyčiai buvo jau įkyrėjęs, be to, nuolat buvo reiškiamas skeptiškas požiūris į kryžiaus karus. Bet ir musulmonų atžvilgiu nebuvo atsisakyta propaguoti krikščioniškąsias misijas, ir šios tik intensyvėjo³³. Taigi, kryžiaus karai buvo suvokti kaip kraštutinė, beje,

²⁹ Plačiau – MAIER, C. T. *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteen Century*. Cambridge, 2006, p. 8–22.

³⁰ DEKAŃSKI, D. A. Cystersi i Dominikanie w Prusach- dzialania misyjne Zakonów w latach trzydziestych XIII wieku. Rywalizacja czy współpraca? In *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*. Poznań, 2000, s. 238–241.

³¹ *Preußisches Urkundenbuch. Politische Abteilung*. Ed. R. PHILIPPI, K. P. WÖLKY. Bd. 1, Hrsg. 1. Königsberg, 1882, No. 58.

³² MULLER, A. Die Dominikanische Mission *Inter infideles et scismaticos*. Konzepte, Leibilder und Impulse bei Humbert de Romanis, *Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum*. Ed. by G. MELVILLE, J. SUPREME. Münster, 1999, S. 323–378.

³³ VOSE, R. *Dominicans, Muslims and Jews in the medieval Crown of Aragon*. Cambridge, 2009, p. 40–49.

brangiai kainuojanti karo prieš kitatikius forma. Jau minėtas popiežius Inocentas IV atskira bule *Cum hora undecima* (1245 m., čia iš esmės atkartojo Grigaliaus IX bulę) paskelbė savotišką misijų programą. Pagal ją, misijos turėjo būti vykdomos tarp musulmonų, totorių, armėnų, stačiatikių, saracėnų, gruzinų ir t. t., tarp jų minimi ir pagonys prie Baltijos, Indijoje, Kinijoje, Afrikoje³⁴. Taigi akivaizdu, kad Apaštalų Sostas bandė koordinuoti tiek kryžiaus karų, tiek ir krikščioniškųjų misijų sklaidos procesus. Sunku pasakyti, kuriam iš šių procesų buvo teikiamas didesnis prioritetas, bet kad jie abu egzistavo ir vienas kito neužgožė – akivaizdu.

Svarbu pabrėžti ir tai, kad kaip tik XIII a. gan aktyviai diskutuota dėl kryžiaus karų į Levantą naudingumo ir prasmingumo. Čia išsiskyrė dvi pagrindinės nuomonės: vieni kanoninės teisės atstovai (tarp jų popiežiai Grigalius IX ir Inocentas IV, šv. Tomas Akviniėtis ir jau minėtas Humbertas Romaniėtis) teigė, kad kryžiaus karai gali būti kraštutinė priemonė, naudojama kovojant su musulmonais ir kitais tikėjimo priešais. Bet svarbiausias prioritetas – saracėnus (taigi ir pagonis apskritai) apaštalavimu pritraukti prie krikščionybės (kaip tik dėl to susidomėta, kas apskritai esą musulmonai ir koks jų tikėjimas buvęs!). Kiti teigė, kad kryžiaus karai yra viena iš teisėtų kovos „už krikščioniją“ priemonių, kai tikslas nepasiekiamas taikiu apaštalavimu arba kitomis drausminėmis priemonėmis. Ir vienu, ir kitu atveju apaštalavimas nebuvo atmetamas. Neabejotina, šių diskusijų atgarsiai pasiekė ir Baltijos rytinę pakrantę. Vokiečių ordinui tai, žinoma, turėjo nepatikti.

Ypač tai pasakytina vertinant Vokiečių ordino ir lenkų kunigaikščių trintį dėl misijų monopolio ir teisės užkariauti baltų žemes Sūduvoje. Lenkų kunigaikščiai (pirmiausia Pamario, Mozovijos, Kujavijos) kartu su pranciškonų vienuoliais puoselėjo viltis vykdyti misijas tarp sūduvių ir Galindoje, tačiau Vokiečių ordinas iš šių žemių išvijo pirmąjį sūduvių vyskupą Henriką. Maža to, kai prūsų vyskupas Kristijonas grįžo iš sembų nelaisvės, į Romą buvo nusiųstas skundas dėl netinkamo Vokiečių ordino elgesio. Sūduvių vyskupas Henrikas taip pat skundė Vokiečių ordiną, dėl ko pastarasis net buvo ekskomunikuotas. Šiuose ginčiuose taip pat iškilo dilema, ką pasirinkti – krikščioniškąsias misijas ar kryžiaus karus. Bet nereikia užmiršti, kad tas pats Kristijonas savo laiku neprieštaravęs kryžiaus karams, taigi dilema buvo ne tiek dėl to, ką pasirinkti, kiek kas tai vykdo – ar lenkų kunigaikščių remiami vyskupai, ar Vokiečių ordinas.

Sunku pasakyti, kiek nuoširdūs buvo vyskopus rėmę lenkų kunigaikščiai, tačiau jie taip pat galvojo apie savo kunigaikštysčių plėtimą būtent baltų žemių sąskaita. Tokia tendencija XIII a. jau nebuvo naujovė, nes karinius žygius prieš prūsus, siekiant jeigu juos ne nukariauti, tai bent priversti mokėti duoklę, lenkų kunigaikščiai pradėjo dar XI a.³⁵ Lenkų kunigaikščiai, patys būdami kryžininkai, tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvavę net įvykiuose Šventojoje Žemėje, tam tikrą patirtį bandė perteikti ir kovose su pagonimis, pirmiausia prūsais ir jotvingiais³⁶. Tai geriausiai išreiškė dar XII a. *Galo Anonimo kronika*, pabrėžusi lenkų kunigaikščių „misijų“ pretenzijas. Tad greičiau Vokiečių ordinas čia buvo „naujokas“, ko nepasakysi apie lenkų kunigaikščius. Kadangi Vokiečių ordinas ir lenkų kunigaikščiai iš pradžių prieš prūsus kovojo vienoje gretoje, neabejotina, kad

³⁴ MULDOON, J. Op. cit., p. 37.

³⁵ Plačiau – POWIERSKI, J. *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*. Toruń, 1968.

³⁶ GŁADYSZ, M. *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*. Warszawa, 2004, s. 205–224.

Vokiečių ordinas mokėsi iš lenkų. Kaip Vokiečių ordinas išmoko šį pradžiamokslį, rodo tolesni įvykiai: palengva lenkų kunigaikščiai buvo nustumti nuo baltų kryžiaus karų ir christianizacijos reikalų, o dar vėliau jau pats Vokiečių ordinas užgrobė Lenkijai pavaldų Pamarį...

Durbės mūšio laikotarpiu jau egzistavo trys vyskupijos, kurios apėmė „niekieno žemes“ ir Lietuvos karalystę (kuri ribojosi su šia „niekieno žeme“). Tai Kuršo, Sūduvos ir Lietuvos vyskupijos. Tiesa, pirmasis Lietuvos vyskupas Durbės mūšio išvakarėse Lietuvoje jau nerezidavo, taigi realiai negalėjo vykdyti evangelizacijos. Beje, pranciškonas Kuršo vyskupas (anksčiau buvęs Žemgalos vyskupu) Henrikas, padedamas Rygos pranciškonų, lyg ir galvojo apie pranciškonų konvento įkūrimą įsteigtame Klaipėdos mieste, tačiau prasidėjus kovoms dėl Žemaitijos nei pats vyskupas į Klaipėdą įsikėlė, nei, žinoma, į Klaipėdą pakvietė pranciškonų³⁷.

Į „niekieno žemės“ arealą buvo, kaip minėta, įtraukti ir sūduviai, skalviai, sembai. Pastarieji taip pat jau turėjo savo vyskupą. Dėl sūduvių ir skalvių ietis kryžiaivo lenkų kunigaikščiai ir Vokiečių ordinas. Lietuvos pašonėje Krokuvos kunigaikštis Boleslovas Drovusis net bandė įsteigti Lukovo vyskupiją (1257 m.), kurios vyskupu turėjo tapti uolus kryžiaus žygio prieš žemaičius, sūduvius ir kitus skelbėjas čekų pranciškonas Baltramiejus. Dar 1253 m. lenkų kunigaikščiai iš popiežiaus buvo gavę leidimą nukariautuose Sūduvos ir Galindos plotuose steigti misijų vyskupiją. Galindoje misijų planus puoselėjo Plocko ir Vroclaveko vyskupai. Beje, kad vyko didžiulė trintis tarp lenkų kunigaikščių ir Vokiečių ordino, patvirtina ir 1256 m. rudenį Vokiečių ordino Prūsijoje ekskomunikavimo faktas (jis buvo ekskomunikuotas ne vieną kartą). Ekskomunika buvo paskelbta už esą Vokiečių ordino vykdytą Plocko žemių puldinėjimą ir veržimąsi į Galindą bei pietvakarinę Sūduvos dalį, kuri buvo laikoma Plocko vyskupo įtakos sfera. Trintis buvo ir tarp Vokiečių ordino bei Rygos arkivyskupo: Vokiečių ordino vadovybė buvo pašalinusi Sūduvos vyskupą Henriką, išventintą Rygos arkivyskupo dar 1248 m. Minėtais 1256 m. popiežius Aleksandras IV suteikė Lenkijos pranciškonams teisę vykdyti misijas tarp sūduvių ir galindų. Galiausiai, nepraėjus nė trejiems metams po Durbės mūšio, bet jau nužudžius Lietuvos karalių Mindaugą, popiežius Urbonas IV įgaliojo Krokuvos vyskupą organizuoti misijas tarp lietuvių ir kitų genčių. Tai daryta skelbiant 1263–1264 m. kryžiaus žygį prieš prūsus, lietuvius ir kitus netikėlius. Durbės mūšio pavyzdys puikiai iliustruoja, kaip ir kokiomis priemonėmis Vokiečių ordinas stengėsi užsitikrinti savo kryžiaus karų ir krikščioniškųjų misijų monopolį: prieš mūšį Apaštalu Sostas dar kartą patvirtino visus dovanojimus Ordinui, Ordino ir vyskupų žemių pasidalijimo aktus ir kitus svarbius dokumentus³⁸.

Bandant nusakyti kryžiaus karų ir krikščioniškųjų misijų santykį, atkreiptinas dėmesys ir į anonimo *Pasaulio aprašymo*, arba, kaip kitur įvardijama – *De ortu Tatarorum* – pasakymą, kad Žemaitijoje niekas neskelbęs krikščionybės be kalavijo. Pats veikalas greičiausiai buvo parašytas tarp 1255 ir 1258 m., bet iki šiol spėliojama, kas buvęs šio traktato autorius³⁹. Autorius du kartus užsimena apie kalavijo naudojimą skelbiant evangeliją. Pirmą kartą – aprašydamas pirmojo prū-

³⁷ GIDŽIŪNAS, V. Vienuolijos Lietuvoje IX–XV amžiais. In *Lietuvių katalikų mokslų akademijos Suvažiavimo darbai*, T. VI. 1969, p. 255.

³⁸ GUDAVIČIUS, E. Op. cit., p. 125.

³⁹ FREIBERGS, G. The Descriptiones Terrarum: Its Date, Sources, Author and Purpose. In *Christianity in East Central Europe. Late middle Ages*. Ed. J. KŁOCZOWSKI. Lublin, 1999, p. 180–201.

sų vyskupo Kristijono veiklą Prūsijoje, kai esą buvo atversti žmonės be kalavijo (*apsque gladio per gratiam baptismalem*⁴⁰). Antrą kartą – užsimindamas, kad Žemaitijoje niekas nebandė skelbti Dievo žodžio be kalavijo (*numquam fuit absque gladio predicatum*). Atkreiptinas dėmesys, kad šie žodžiai užrašyti tuojau po Čekijos karaliaus Pšemislo II įvykdyto Sembos užkariavimo (chronologiškai tai įvykę 1255 m. pradžioje). Apie kitų prūsų genčių (išskyrus sembus) nukariavimą anonimas neužsimena. Taigi peršasi nuomonė, kad autorius, vartodamas posakį *absque gladio*, greičiausiai turėjo omenyje tai, kad Žemaitija buvo „niekieno žemė“, kurios dar laukė politinis pajungimas kažkuriai politinei bendrijai (iš čia, žinoma, neišplaukia išvada, kad tai turėtų būti būtent Vokiečių ordinas, nes po Žemaitijos paminėjimo buvo paminėta Lietuva ir jos valdovas Mindaugas). Vyskupo Kristijono atveju žodžiai *absque gladio* galėjo reikšti tai, kad misijas Kristijonas vykdė dar iki politinio prūsų pajungimo, kaip iš tiesų ir buvo. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad tuojau po Kristijono misijos paminėjimo anonimas rašo apie savo paties ir savo bendražygių vykdytas misijas Jotvoje. Nors autorius ir neužsimena, bet akivaizdu, kad jos taip pat vykdytos be kalavijo. Politinis jotvingių klausimas taip pat buvo dar neišspręstas, nors Mindaugas jau bandė išsivalyti šiaurinėje jos dalyje⁴¹.

Iš *De ortu Tatarorum* traktato akivaizdu, kad autorius pasisakė už taikų apaštalavimą. Tad ir *absque gladio* negalime suprasti pažodžiui, esą misionieriai patys savo misijose naudoję kalavijus arba žengę per kalavijų smogtus žmonių kūnus. Todėl vargu ar reikėtų supriešinti anonimo žodžius *numquam fuit absque gladio predicatum* su pasakymu, kad lietuviai ir kiti lengvai priimą krikščionybę (*ideo poterimus inter illos securius conversari*). Kitaip niekaip nebus aišku, kodėl anonimas išskyrė būtent Žemaitiją ir Sembą. Aiškinimas, kad žemaičiai esą labai įnirtingai gynę savo pagonybę, iš tiesų yra labiau emocinis nei mokslinis.

Pabaigoje dar vienas ekskursas į Petro Dusburgiečio, palikusio Durbės mūšio aprašymą, laikotarpį. XIV a. pradžioje, popiežiui Bonifacui VIII siekiant universaliosios *plenitudo potestatis*, dar kartą iškilo ir nekrikščionių pavaldumo Apaštalų Sostui klausimas (šiuos klausimus XII a. vid. sprendė jau Gracianis, o XIII a. – popiežiai Grigalijus IX bei Inocentas IV ir šv. Tomas Akviniėtis). Tarp žymių Paryžiaus universiteto teologų kilo ginčas, ar tikrai popiežiui gali būt pavaldūs nekrikščionys, jeigu suabejota, ar krikščionių pasaulietinė valdžia gali būti jam pavaldi⁴². Atsižvelgus ir į Tamplierių ordino likvidavimo bylą, aiškėja Petro Dusburgiečio pastangos karą Baltijos regione vaizduoti kaip karą dėl žmonijos išganymo. Dėl šios priežasties apie krikščioniškąsias misijas, vykusias lygia greta su kryžiaus karais, Petras Dusburgietis buvo linkęs nutylėti.

Išvados

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad kryžiaus karų retorika, atsispindinti XIII a. oficialiuose raštuose ir konkrečiai Durbės mūšio aprašymuose, ko gero, labiau buvo skirta kryžininkų „dvasingumui ir

⁴⁰ Čia ir kitur naudojamos lotyniškai pateiktu originalu, publikuotu *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* I tome (Vilnius, 1996, p. 244–245).

⁴¹ GUDAVIČIUS, E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p. 243.

⁴² Plačiau apie šiuos teologinius ginčus – McCREADY, W. D. Papal *Plenitudo Potestatis* and the Source of Temporal Authority in Late Medieval papal theocratic Theory. In *Speculum*, 1973, Vol. 48, No. 4, p. 654–674. Plg. CANNING, J. *A History of Medieval Political Thought 300–1450*. London-New York, 2005, p. 135–148, 154–161.

riteriškai narsai“ palaikyti, vykdytiems karams ideologiškai ir istoriškai pagrįsti. XIII a. vykstant teologiniams ginčams dėl kryžiaus karų reikalingumo, prasmingumo ir naudingumo, vis dėlto į pirmą vietą iškilo taikaus apaštalavimo būtinybė, kryžiaus karus laikant kraštutine priemone tikslui pasiekti. Dėl šios priežasties elgetaujančių ordinų vienuoliai buvo kviečiami į Baltijos rytinę pakrantę ne tik skelbti kryžiaus žygių, bet ir imtis evangelizavimo darbo. Raginimai vykdyti taikias krikščioniškas misijas skambėjo tuo pat metu ir net iš tų pačių žmonių lūpų, kaip ir raginimai imti kryžių ir vykti į karo žygį prieš baltų gentis bei Lietuvos valstybę.

Literatūra

- BRUNDAGE, A. James. *The Crusades. Holy war and canon law*. Hampshire, 1991.
- CANNING, Joseph. *A History of Medieval Political Thought 300–1450*. London–New York, 2005.
- CONSTABLE, Giles. The historiography of the Crusades. In *Crusaders and Crusading in the Twelfth century*. Ashgate, 2008, p. 3–42.
- DEKAŃSKI, D. Aleksander. Cystersi i Dominikanie w Prusach – działania misyjne Zakonów w latach trzydziestych XIII wieku. Rywalizacja czy współpraca? In *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*. Poznań, 2000, s. 238–241.
- DUBY, Georges. *Katedrų laikai. Menas ir visuomenė 980–1420*. Vilnius, 2004.
- EHLERS, Axel. Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered. In *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*. Ed. A. V. MURRAY. Aldershot–Burlington, 2001, p. 21–44.
- EKDAHL, Sven. Krikštijimas, apgyvendinimas, lietuvių reisai. Lietuvos krikštas kaip Vokiečių ordino dilema. In *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*. Sud. V. DOLINSKAS, liet. ir vok. k. Vilnius, 2005, p. 174–188.
- ERDMANN, Carl. *The Origins of the Idea of Crusading*. New Jersey, 1977.
- FREIBERGS, Gunar. The Descriptiones Terrarum: Its Date, Sources, Author and Purpose. In *Christianity in East Central Europe. Late middle Ages*. Ed. J. KŁOCZOWSKI. Lublin, 1999, p. 180–201.
- FONNESBERG-SCHMIDT, Iben. *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*. Leiden–Boston, 2007.
- GIDŽIŪNAS, Viktoras. Vienuolijos Lietuvoje IX–XV amžiais. In *Lietuvių katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai*, T. VI, 1969, p. 243–275.
- GLADYSZ, Mikołaj. *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*. Warszawa, 2004.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius, 1998.
- HOUSLEY, Norman. *The Later Crusades 1274–1580. From Lyons to Alcazar*. Oxford, 1992.
- HUIZINGA, Johan. *Viduramžių ruduo. Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*. Vilnius, 1996.
- IVINSKIS, Zenonas. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo*. Kaunas, 1937.
- YČAS, Jonas. *Lietuvos istorija*. T. I. Kaunas, 1928.
- JENSEN, M. Janus. Peregrinatio sive expeditio: Why the First Crusade was not a Pilgrimage. In *Al-Masāq. Islam and the Medieval Mediterranean*, 2003, Vol. 15, No. 2, p. 120–129.
- JONYNAS, Ignas. *Lietuvių tautos istorija*. Kaunas, 1928.
- Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. J. JURGINIS. Vilnius, 1964.
- MAIER, T. Christoph. *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century*. Cambridge, 2006.
- MAŽEIKA, Rasa. Violent Victims? Surprising Aspects of the Just War Theory in the Chronicle of Peter von Dusburg. In *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*. Ed. A. V. MURRAY. Ashgate–Burlington, 2009, p. 123–137.
- McCREADY, D. William. Papal *Plenitudo Potestatis* and the Source of Temporal Authority in Late Medieval papal theocratic Theory. In *Speculum*, 1973, Vol. 48, No. 4, p. 654–674.
- MORTON, Nicholas. The defence of Holy land and the memory of the Maccabees. In *Journal of Medieval History*, 2010, No. 36, p. 275–293.
- MULDOON, James. *Popes lawyers and infidels*. Pennsylvania, 1979.
- MULLER, Anne. Die Dominikanische Mission *Inter infideles et scismaticos*. Konzepte, Leibilder und Impulse bei Humbert de Romanis, *Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum*. Ed. by G. MELVILLE, J. SUPREME. Münster, 1999, S. 321–382.
- POWIERSKI, Jan. *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*. Toruń, 1968.

- RILEY-SMITH, Jonathan. The Idea of Crusading in the Charters of Early Crusaders 1095–1102. In *Le Concile de Clermont de 1095 et l'appel à la Croisade (Actes du Colloque Universitaire International de Clermont-Ferrand (23–25 juin 1095))*. Rome, 1997, p. 155–166.
- ROBINSON, S. Ian. Gregory VII and the Soldiers of Christ. In *History [The Journal of the Historical Association]*, 1973, Vol. 58, Issue 193, p. 169–192.
- SIBERRY, Elizabeth. Obraz krucjat w XIX i XX wieku. In *Historia krucjat*. Red. J. RILEY-SMITH. Warszawa, 2000, s. 385–407.
- STAKAUSKAS, Juozapas. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-ame amžiuje*. Kaunas, 1934.
- TYERMAN, J. Christopher. Were there any Crusades in the Twelfth Century? In *The English Historical Review*, 1995, Vol. 110, No. 437, p. 553–577.
- TRUPINDA, Jan. *Ideologia krucjatowa w kronice Piotra z Dusburga*. Gdańsk, 1999.
- VOSE, Robin. *Dominicans, Muslims and Jews in the medieval Crown of Aragon*. Cambridge, 2009.
- ŽIUGŽDA, Juozas. *Lietuvių ir rusų tautų santykiai istorinio vystymosi eigoje*. Kaunas, 1964.

DURBE BATTLE AND ITS IMPACT ON THE RHETORIC OF HOLY WAR IN THE BALTIC REGION: THE ASPECT OF CHRISTIANIZATION

Marius Ščavinskas

The Lithuanian Institute of History, Lithuania

Summary

The article discusses the reception of the Crusades ideology on the Eastern coast of the Baltic region on the basis of written records (the chronicles of the Teutonic Order by Peter of Dusburg, Papal bulls of the 13th c., and the texts of the World description (*De ortu Tatarorum*) by an anonymous author). As becomes clear from the study, Peter of Dusburg, when describing the battle of Durbe and its contexts for the Crusaders, i.e. the readers and the listeners of the Chronicle, was forming the late concept of the Crusades. It is interesting to note that Peter of Dusburg, as well as other apologists of the Order, needed to give a theological background to the necessity of the war against the pagans in the Baltic region, since the Baltic region was not the Holy Land paid the utmost attention. It had been more difficult to do that since the 13th century, but even more relevant, because with the Crusades being unsuccessful in the Holy Land, part of the public and the clergy began to strongly criticize the Crusades. The most famous theologians, such as Pope Gregory IX, Innocent IV, Humbertus de Romanis, Jacques de Vitry, even though they did not reject the Crusades as the ultimate means in fighting against the Muslims, had been constantly declaring the necessity of peaceful evangelization. Pope Innocent IV even put forward a mission program for non-Christian nations, Prussians, Yotvingians, and other tribes, for the fulfillment of which Franciscans and Dominicans were indispensable.

Thus, with the Crusades going on before and after the battle of Durbe, unsuccessful for the Order, new mission dioceses (including those in the Lithuanian Kingdom) were being established on the Eastern coast of the Baltic region. Therefore, modern researchers have always been considering the issue how the Christian peaceful missions could possibly correlate with the Crusades. In that case, the words of the anonymous author of the World Chronicle (*De ortu Tatarorum*) to the effect

that it was impossible to preach Christian faith without a sword in Samogitia sound strange and simultaneously somewhat provocative.

When assessing those remarks and comments of a similar kind, it is necessary to pay attention to the fact that Crusades were not part of Christian missions. The Crusades were meant to enforce the political power on the conquered peoples, whereas Christian missions were to enforce the victory of Christianity against paganism. Therefore, while describing the conquest of Prussians and the battle of Durbe in particular, Peter of Dusburg never mentions the Christian missions of that time, forming the impression that they did not exist.